

De com Cormana mudà la pell: una societat amb grans transformacions (algunes obres inèdites de Llorenç Femenias)

Montserrat Nadal Fullana

Presentació

La realització d'un acte d'homenatge a Llorenç Femenias, per part de l'Obra Cultural de Manacor, va fer possible que la seva família posàs a les nostres mans una quantitat d'obres inèdites arraconades per dins els calaixos de la casa de Llodrà que podem considerar impressionant, sobretot per la quantitat.

Són molt més nombroses les obres que Llorenç Femenias va escriure però que no s'arribaren a editar que les que finalment varen poder veure la llum.

L'objectiu d'aquesta ponència és fer més visible la seva obra, els seus desitjos de posar damunt el paper la història del poble que tant va estimar, la curolla d'un home que va fer de Manacor (a la qual sempre anomena Cormana) i de la seva gent la raó principal de ser i d'escriure.

En aquesta comunicació parlaré de tres obres seves, que poden ser cinc si tenim en compte que una és una trilogia.

Trilogia del foc

Crits a la matinada

Un dia del mes de juny de l'any 36, en Jeroni de Son Dameto, un ninet de Cormana, agafa el tren a l'estació d'Inca, espantat de tot el que ha vist a Pollença, a mans dels rojos, uns "fets que l'escarrufaven". Amb la tornada al seu poble, se sent lliure; és un nin que només té onze anys, i encara no ha après de volar.

Els descobriments que ha fet a Pollença el marcaran profundament. Se li

ha esbucat la devoció tot d'un cop, i és que mai havia vist els sants tirats com a caramull d'escombraries per les voltes de l'església de Montision. Va ser, per a ell, un descobriment funest. La gent anava esvalotada. Entre altres mesures que s'han pres, han despenjat el sant Crist de l'escola, no deixen que la processó del Corpus surti al carrer, assisteix als mítings del batle roig de Pollença on aquest tira de picat en contra dels capellans i de les monges, els cappares de les dretes fugen del poble.

L'altre gran descobriment va ser el que sentiren i veieren a les escales del Calvari, en què un home i una dona, despullats damunt el llit, feien "una brega feresta". Dins el cap en Jeroni duia un aplec d'angúnies que no el deixaven xorar: dubtes de fe, por dels trets que sentia i, darrerament, la imatge d'aquella dona nua que havia vist; tot això l'havia destrempat.

Només feia 36 quilos, quan es va pesar a l'estació. En arribar a Cormana, no sap donar passa per terreny pla, avesat als carrers de Pollença. Així és com la descriu Llorenç Femenias:

És plana com el call de la mà; com el rodal d'una era; com la cara de la lluna. Cormana és el jaç de totes les boires de l'hivern i el sol només hi entra al trenc del migdia. Com a poble de pla, Cormana té tots els carrers consemblants, fets amb ginyola; tallats amb el mateix patró.

Quan arriba a ca seva, a Son Dameto, en Jeroni diu a sa mare i a son pare que han donat punt; tots dos li demanen si està bo. Després d'haver berenat se'n va a veure els seus germans que, a l'ombra d'una figuera, juguen a fer barques de fulla de moro:

Jugar a l'ample, a Son Dameto, féu que d'un cop, espoltrís les ballumes que, sacsades dins el cap, portava de Pollença.

Tot li era nou i, a més, a Son Dameto, els al·lots eren ben tractats. Per ventura, aquest era el motiu pel qual l'havien afectat tant els fets succeïts a Pollença a començament del mes de juny de l'any 36.

En Jeroni té un germà major, en Miquel, que és feixista. El pare també és una persona de dretes. En Jeroni no entén els motius pels quals el germà s'ha fet feixista, ja que ell només ha conegut, mentre era a Pollença, els d'esquerres.

Però això de ser feixista, no sap el que és. Per una conversa amb el seu pare, però, conserva en el record que ser republicà no és cosa bona. El seu germà major era feixista, però amb molt poques conviccions, "com de per riure", però era la manera de tenir gresca assegurada, com un joc entre bergantells.

Els feixistes s'organitzaven al cafè del Rosari, i al soterrani hi tenien fusells amagats; els enfrontaments entre ells i els carrabiners comencen a ser freqüents. En Jeroni s'adona que a Cormana, per desgràcia, hi ha tanta saragata com a Po-

llença, i que les rivalitats i les topades entre els dos bàndols són ben vitenques.

Lluny de Cormana, esclata la guerra. Mentre el poble estava atemorit i sense saber quin camí agafar, per als al·lots era una emoció:

No coneixien més guerres que les que estudiaven al llibre d'història i cadascú la veia a la seva manera [...]. Només els sabia greu que la guerra fos tan lluny.

Però el dissabte dia 19 de juliol, el capità de la Guàrdia Civil demanà ajuda als carrabiners per a tancar la Casa del Poble, després d'haver rebut ordres de Ciutat. Cormana havia de ser feixista. Els jovenells falangistes surten pels carrers amb els fusells a les mans, poc destres. Apareix la figura del cap Joan, que "pel carrer trepitjava fort, bufava ferm i portava més collons que un mul trencat".

Els feixistes, malgarbats, creien que a les seves mans tenien tot l'ordre i la salvació d'Espanya. A la posta del sol anaven en bicicleta al Port a vetllar si s'acostava cap vapor de rojos. Femenias ens conta com es va viure el desembarcament de les tropes republicanes a Porto Cristo; el germà feixista conta que els esquitxos de les bombes arribaven a Santa Cirga i a Son Suau.

La gent ha d'entregar l'or, i se'n fa una bona capta. Era necessari comprar avions i que els rojos no guanyassin la guerra. Però què en pensava en Jeroni dels rojos?

Pensar en els rojos feia tremolar. En Jeroni creia que els rojos eren uns homes de dos caps, d'una feresa de dimoni i que es menjaven els nins.

Amb els primers llançaments de bombes des dels avions, la gent fugí del poble cap a fora vila. Tothom vivia amb el cor estret, també a Son Dameto:

A Son Dameto es va encendre un ciri al Sant Crist de Cormana perquè els alliberàs de qualsevol mal. Els esclafits de les bombes i el traïllar de la gent pel camí a tots els estregué el cor.

El cap Joan volgué empresonar, d'un cop, tots els esquerrans; també els dels pobles de l'entorn. Llavors començà la replegadissa feresta i les primeres morts: "Tots sabien que un viatge de nit amb camió era un viatge sense retorn."

Amb tot el que ha viscut, els dubtes comencen a no deixar mai en pau el cap d'en Jeroni, que als 12 anys ja era un home.

Acaba la guerra del Port però les desgràcies no semblaven tenir aturall; després vengueren les nafres. En descriure els desastres del que es trobaren al Port, nous records s'acaramullen en el cap d'en Jeroni, que reviu molts dels fets que el varen fer tornar de Pollença.

La repressió no acaba, tal com podem veure a la presó de Ciutat. Per a un poble castigat amb tantes desgràcies, l'única alegria és l'arribada dels soldats a ca seva després de l'estada al front.

Angúnia d'un temps feixuc

La guerra s'havia acabat, això és vera, però no hi havia pau. La pau no era el que tenien. La victòria havia congriat banderes, però no pans. La gent pas-sava tanta necessitat que ni tan sols es feien matances, i fins i tot qualcú en feia d'amagat. No hi havia alegria ni ganes de fer gens d'alulea.

Aquesta segona part posa de manifest el drama de moltes persones que viuen amagades, com és el cas d'en Ginjola, o el cas de tants altres que, per por, havien traït els seus principis polítics –perquè en temps de la República eren de la casa del poble– i s'havien convertit en veritables acusetes.

Femenias en nomena dos que, a més, anaven molt per l'església, i es pre-gunta els motius de totes aquestes visites.

Per contrapartida apareixen també els casos de molts voluntaris, que en temps de la repressió s'havien ofert per a anar a matar gent a Son Coletes, que ara viuen assetjats pels records i els remordiments que no els deixen en pau ni un segon, com veurem a una altra obra de Llorenç Femenias, a la tercera part de *Cròniques malastres*, titulada “La vetla del difunt”:

Darrerament s'havia rendit, era al llit, però feia uns mesos que a tota hora i moment estava irritable i el seu cap li havia pres volada. Tant de nit com de dia xerrava tot sol, s'enrabiava, cridava, i de vegades, destrossava tot quant trobava, sense donar cap explicació.

Però, què fas, Martí? – li preguntava la seva dona, dona Maria.

No veus en Cremat que em fa jutipiris i que m'amenaça amb s'acorador de ses matances, dient que me matarà?

Són bellumes, rareses teves – li contestava la dona.

A don Martí, el menescal, li havia entrat la por. Per tot arreu veia bubotes, cares des-esperades, crispants, com les que posen els que porten a matar sense explicació. El menescal suava suor freda, enferotgit, com si fos culpable d'un delictes greu. I el pitjor era que ni la dona, ni el fill, ni la filla no s'explicaven de què podia tenir por.

En aquesta segona part hi és present el paper que han de fer les autoritats del poble, en concret, el batle, que “havia de peixir les boques dels seus coman-dats”, “fixar a cadascú la gana que podia tenir”, quan decreta que els pagesos hauran de fer entrega del blat que tenen.

Enmig de la duresa que aquesta suposada pau imposava, el que es podia aconseguir amb la cartilla de racionament era tan escàs, que no bastava per om-plir mig budell, que fa la seva aparició l'estraperlo. Dins aquest món de forts contrastos, suposarà un mitjà ràpid i molt efectiu d'enriquiment per a uns, i una sucada de recursos i de diners per a la majoria:

Quina cosa més cruel! L'estraperlo era l'aprofitament dels desanats. Era precis mig

omplir-se el ventre, almenys, i per aconseguir-ho es pagava, per una quartera de blat, el preu que demanaven. N'hi va haver que, amb això, feren l'Havana.

Però el que més indignava la gent era veure que, ben aviat, els guanyadors, molts dels quals ni tan sols havien fet la guerra, es col·locaven i ocupaven els millors llocs de feina a l'Ajuntament i a allò que avui definiríem com l'Administració de l'Estat. Mentrestant, la gent havia de fer coes per tot i ho passava ben magre: "el sucre era roig i l'oli rapava". I tothom tenia els seus enginyers per a tirar endavant.

Femenias conta que els soldats tornen del front, i els que tenen la sort de ser fills de pagesos es tornen posar a fer feina. Els altres, vilans, ho tenen més malament. Però amb les Perles es va descloure un portelló de llum, un fet que només els senyors maleeixen.

És digna de destacar la definició que l'autor, a través del nostre protagonista, en Jeroni de Son Dameto, un nin avesat a veure tants patiments i injustícies, ens fa de la pau. És aquesta, segons les seves assenyades i sentides paraules:

Pau és una paraula plana, lliure de papers, de grops i d'altures. Ell, quan es barallava amb els al·lots i feien les paus, oblidava que l'enemic li hagués fet la traveta, que l'hagués cuat i que li hagués pres una bolla.

Pau era esborrar el passat i començar de bell nou. A la pau tot déu és igual i ningú es pot sentir erugat. Pau és donar-se la mà; canviar-se el llevat; donar-se un poal d'aigua; no tirar-se les granadures davant la porta del carrer. Pau és posar unguent per a reblanir els mals.

Enmig de tanta penúria i manca de benestar, en Jeroni troba delit en els llibres.

Femenias ens descriu també com era l'escola d'aquell temps i de quina manera es començaren a organitzar els primers serveis de beneficència, com són, per una banda, l'Auxilio Social i, per l'altra, la Germandat.

Amb la mort del cap dels falangistes de Cormana, va ser com si el poble, de cop, perdés el remuc, com si tot es deturàs en poc temps:

Cormana, un bon dia, es deturà d'alenar. La lliçó estava apresada: sempre muts i boca closa. Era perillós ésser llengarut, doncs la salvatgina anava, encara, a lloure i als agosarats els podia pervenir qualche perboc.

També hi ha algun moment, en aquesta segona obra de la trilogia, per a l'esbarjo, la ironia i fins i tot per a l'atreviment. Això succeeix quan Femenias ens presenta els primers intents d'una tímida descoberta del sexe per part dels al·lots de sa Torre, que anaven a basquejar al cau de les dones de la vida mentre aquestes s'escataven, amb l'excusa d'anar a cercar aigua:

Aquestes curolles eren cosa d'al·lotells. A la gent gran els estava encomanada la tasca de la por; la de cercar queviures; i la de tenir travada la llengua.

Amb l'acabament de la segona Guerra Mundial, però, l'estretor encara va a més. El que el poble pateix ara ja no és rusca, és fam.

Vents de fora

Arribam a la tercera part de la trilogia, en la qual veim com la parla castellana arriba a Cormana, però els cormassins no en saben. Pel que fa a les dones, quasi era un pecat que sabessin lletra, era molt millor saber brodar i cosir. El nostre protagonista, ja amb edat de complir amb la pàtria, només anava al quarter d'estiu. El primer, fou un estiu mal de passar. Un dia, va fer mitja rialla en sentir com parlava el castellà un sergent d'Ariany, de nom Company, i per això el duia per la broca:

A la pàtria i a la religió, als vint-i-un anys, els havia destriat les embustes.

Femenias ens conta que els forasters, que han començat a arribar al poble, fan les feines que els cormassins ja no volen fer: fan de missatges, de picapedrers, de pouers i d'emblanquinadors. A més, aquella primera vinguda de gent de fora portà a Cormana costums ben nous: cantar pel carrer en sortir de les tavernes, anar a fer net per les cases i cobrar la feina a tant l'hora.

El buf de la feina era a dos redols: les perles i els tallers de fusters. Eren temps dolents per als senyors. Alguns forasters, fent molta feina, comencen a prosperar i fan una crida als seus parents.

Els nouvinguts introdueixen moltes novetats dins la convivència de Cormana: la gent feia trull, xerrava fort. Però el que més sorprenia en Jeroni era que no anaven gens erugats, i a la gent que els tractassin de "vostè". Aquella alegria dels nouvinguts, als cormassins de tota la vida, però, els venia de nou.

Encara hi ha, però, una por covada que no s'esvaïa del tot. Ara la repressió era passiva, callada, de menyspreu, com quan la "Santa Missió" del pare Rodríguez va remoure moltes ferides que hom creia ja mig curades.

I és que la rancúnia no s'esvaïa del tot: Les coses mal fetes suraven i ni els forasters ni la baldor de la feina podien fer que s'espoltrís, del tot, l'atipament de fel.

El buit que deixaren al camp els nadius, que es feren fusters, s'omplí pels forasters; i les criades que fugiren a les Perles, per les forasteres. El que restà badiu, per exemple, va ser el de les dides. Per altra banda, a Cormana, tret dels casos de malaltia, no hi havia pobres, ni gent que demanàs almoïna pel carrer, cosa que passava amb els forasters.

En un món de molts canvis i d'uns contrastos tan grans i tan ràpids, per als vells, Cormana mudava la pell. Aquesta és la gran descoberta que Llorenç Femenias ens fa, d'un món esbucacat del tot que ja mai més tornarà a ser igual:

Aquell món de les novenes a l'església, ara un poc postisses, xocava encara més enmig de la barrumbada d'aquella tractalada de gent forana que, per tot els veien, menys a la parròquia; la gran preocupació de les famílies de tenir, més prest o més tard, casa seva un poc arreglada i sense goteres, no es tenia en compte entre la gent que venia; els costums dels balls de bot es trastocaven pel flamenc; i els golafres del vi mai no havien estat tan nombrosos.

I això ho duqué la Pau.

[...] dins de tot, Cormana bevia, pels ulls, costums novells i s'atapia de xarops que mai havia tastat.

Foc colgat

Obra finalista dels Premis Literaris Ciutat de Manacor de l'any 1974, té com a subtítol el mot *Contarella* i té un pròleg prou eloqüent i aclaridor:

És una contarella o crònica d'un poble, el principal protagonista és el poble mateix, al quan anomèn Cormana, patí psicològicament amb la vinguda dels forasters i els turistes, trastocant els costums i hàbituds.

Els petits personatges, tots ells batejats amb mal nom, són del poble, però desbaratats a posta...

Amb el tren de les quatre i mitja, baixaven un estol de forasters. Abans de la guerra sols eren forasters gent comptada, uns personatges ben concrets.

Femenias ens descriu com era Cormana en temps d'en Jeroni: avesat a la pràctica de les quaranta hores, o com eren les cases de la gent més pobre, o les cases dels senyors. Al jove estudiant que ve de la península, ara el poble li sembla ridícul, ja que havia estat per Múrcia, Salamanca i altres indrets de l'estat.

Dins el cor de la gent, la pena i l'odi romanien covant com entre cendra i caliu.

Cormana mudà la pell quan els senyors vengueren les possessions, "de resultes de jugar a cartes a La Veda i al Cercle Mallorquí, de Ciutat, a més de les bauxes i saraus pantagruèlics amb els amics, bufons i bagasses fins a deixar els canteranos dels doblers exhaurits."

La guerra, a Cormana, va acabar amb el patriotisme i amb les criades, gràcies a les Perles. Vejam una glosa divertida, referida a les dones:

Amb la falç m'he fet un tall
i un que en tenia són dos;
Sant Antoni gloriós
d'un no em curaré mai.

Les Perles dignificaren aquelles dones que vivien junyides a la idea de ser serventes per a sempre i condemnades a fer feina sense tenir esment al rellotge, traïllant des que es llevaven fins que s'anaven a colgar.

Entrà la moda de fer tallers de fusters i pertot arreu es veia obra moguda i el brunzir insistent dels “sinfins”:

Els fusters novells treballaven a escarada i en aturar les màquines, a les deu del vespre, duïen les parpelles plenes de serradís.

Una altra anècdota que l'autor ens descriu és la següent: els forasters duguerem el compressor per a fer feina i la gràcia de dir amoretes a les al·lotes:

Els compressors copulaven la terra i la desfloraven com una verge. Era un treball feixuc i per a fer-lo necessitaven braó i transc. [...] En Bartomeu Closca volgué provar de fer feina amb un compressor però, no estant-hi avesat, al cap del jorn, romania amb tremolor per tot el cos i amb els ossos esclatats.

La parla castellana dins Cormana tenia un so estrany. I és que abans el castellà es parlava només al quarter dels civils i al jutjat.

L'obra acaba amb un toc d'ironia i amb un punt d'humor, íntim i amable, mentre Femenias ens conta com varen viure els cormassins l'arribada del primer turisme i l'establiment, a la plaça del Palau, dels primers “souvenirs” i dels grans esforços dels propietaris per fer-se entendre a aquella gent rossa i de pell colrada:

Aquells llocs de “souvenirs” eren unes botigues que els cormassins no coneixien i, conegudes, a molts, feien rialles, perquè en lloc de vendre-hi roba, plats, greixoneres, fideus o “carburo”, s'hi venien pepes vestides de pageses, bous de pedaç, banderetes espanyoles, culleres de fusta, senallons de palma, espardeyes de sola d'espart i bruses blanques brodades de colorins. [...]

Però el bordell era a la plaça.

A l'arribada de les camiones, tots els botiguers sortien a l'aguait i, amb altaveus, posaven música de boleros mallorquins. A la plaça, pareixia que hi havia festa major. Com a formigues, els turistes anaven i venien menjant “mantecados” de neuca pel carrer. Els guies, xots passadors de la guarda, se'ls enduien a la botiga on donaven més propina.

Tots aquests canvis han canviat la fesomia de la tranquil·la i tradicional Cormana de dalt a baix, i ja no hi ha qui la reconegui:

Amb el turisme tot anava a lloure i les velles habituds es feren pols. I el turisme, perquè duia diners, tot ho feia bé, malgrat parlassin embullat a la platja, i les dones es banyassin amb un banyador de dues peces prou esquitit.

L'empenta de la indústria de la fusta, les minves del conror, les teringues de forasters i els avalots de turistes, a la tranquil·la Cormana, li espenyaren la voga.

I l'amo Antoni, veient el desveri, va dir: “Mal llamp els forasters i mal llamp tot!”

Pa eixut

Aquesta darrera obra, que és de l'any 1975, és presentada amb el subtítol de *novel·la*. De bon començament Femenias ens presenta la història com si fos un relat d'un temps endarrerit que dos personatges, na Bet Verratona i n'Antoni Duro, ens conten: sobre les dures condicions de vida de molta gent de Cormana a l'antigor.

Era tan festa la vida de la gent en aquests temps que, segons l'autor, els homes i les bèsties "sols es distingien per les orelles i el pèl".

És curiós observar en aquesta obra, que està ambientada en el segle XX, com s'assemblen les condicions de vida i la duresa del treball de la gent que fa feina a fora vila amb el que el mateix Femenias ens descriu a la seva obra *Simó "Tort" Ballester*; les descripcions són gairebé idèntiques:

Alhora, els jornalers, de bell matí, conferien a la plaça, o mercat de la vila, per llogar-se, com si la plaça o mercat fos un lloc de vendre captius. Tots els dies, i a mesura que la claror compareixia, anaven arribant els jornalers; entre ells, feien remolins, i esperaven. Sí, esperaven els vanitosos caporals de les possessions i rafals propers que els llogassin, per una feina o una altra, i així, guanyar-se el pa. [...] Els tirànics caporals basquejaven enmig d'aquella carn humana posada en venda. Els ullaven de cap a peus. Els escodrinaven ben arreu i, fins i tot, els palpaven els braços per veure si tenien les carns atapides, o si eren de popes flonges. Cercaven homes forts, condrets i sans que poguessin fer feina com a muls. Homes de bones trossades, joves i amples d'espatlles i de bona caixa perquè, a la feina, no es retessin mai. Cercant el profit, just els mancava sospesar-los els senyals.

L'autor també ens descriu com es vivia pels barris forans de Cormana, i com era de present la misèria a segons quins indrets del poble. Tot i això, també hi trobam referències a aspectes més agradables de la vida d'aquell temps, en un sentit més lúdic i relacionats amb el lleure, com és el cas del cinema:

El cinema era això: imatges tremoladisses; persones que en caminar pareixia que tenien fullet; homes en mariol·lo i calçons amb retranques; botes que rodolaven; cotxes que, buidant un bassiot, esquitxaven una senyora; i ratolins que assustaven les dones. I la gent, en els seus seients de cadires de bova, reien, cridaven i, aprofitant la fosca, els enamorats tocaven els genolls a llurs estimades.

Damunt la trona, el rector, parlant del cinema, fiblava, i deia que anar-hi, era pecat mortal.

Els que havien tornat de les Amèriques i havien fet fortuna, havent invertit en una fusteria, organitzaren la industrialització del poble. I és que ara, damunt cada dia del calendari, hi havia un pa. S'havien acabat a la fi els temps de passar-ho malament i, com a mostra d'aquests nous moments de baldor, Femenias ens parla de l'estrena del Teatre Principal de Cormana:

[...] a l'estrena del Teatre Principal, el poble hi conferí i s'omplí de gom a gom.

L'estrena fou un aconeteixement, cosa popular. Molt diferent al que passava al teatret de can Femenias on eren els senyors, i quasi ningú més, els que hi anaven.

[...] El Principal era obert a tothom. Tot anava a la destapada i en Pep de cal Rincón encetà el negoci duent una sarsuela. Na Bet Verratona hi anà. Per a Cormana fou festa grossa. Els seients eren cadires amb braços i, pels pisos, entrades de tot preu.

L'espectacle era bo, entretingut i la gent hi anava llépola. Del poble, els més tarambanes, hi anaren més d'un pic.

Val la pena fer esment d'un aspecte que Llorenç Femenias no havia tractat fins ara a cap de les obres a què ens hem referit abans. És la manera com es vivia a Cormana tot allò relacionat amb el món obrer, i la lluita per la millora de les condicions laborals de la classe treballadora. Fixem-nos, per exemple, en la manera com es viu la proclamació de la República i les reaccions que suscita entre el poble:

Havia arribat la seva als obrers. Per això, feien rialles d'orella a orella. Tindrien un sindicat i ja mai els passarien el misto ran del nas a la plaça. No els palparien els braons. Passarien per la vergueta els senyors. Serien ells qui posarien preu al treball. Serien forts perquè, a l'hora de resoldre, tants de caps, tants de barrets. La democràcia era allò just.

[...] Més que mai, aquell proper dia Primer de maig, dia de l'Obrer, en Molinet i en Gerrer, i també en Colltort, podrien cridar a tota gorja, guaitant pel seu finestró, i dir fora por: "Arriba los pobres del mundo!"

Fins i tot, Femenias ens obsequia amb una cançó que una emblanquinadora ja gosa cantar, enfilada dalt de l'escala, amb la granereta a les mans, mentre és a cals senyors de Bendrís, com a mostra dels canvis que la gent humil espera de la República acabada d'estrenar:

Dels senyors i dels porcs
ja en podem fer saïm;
qui no fa feina, com tots,
millor que se'n vagi endins.

BIBLIOGRAFIA

- FEMENIAS, Llorenç (1986). Simó "Tort" Ballester. Manacor: Ajuntament.
— (1999). *Cròniques malastres*. Manacor: Ajuntament.